

A problematikus gyermek megismerésének és személyiségfejlesztésének lehetőségei az óvodában

Az elmúlt években a problematikus gyermekek száma sajnos növekvő tendenciát mutat. A problematikus eseteket kiváltó okok lehetnek biológiaiak (öröklött adottság, a fizikai környezet által kiváltott szomatikus elváltozások, megbetegedések), valamint pszichoszociális, környezeti tényezők (a családi nevelés negatív hatásai: az anya—gyermek kapcsolat hiánya vagy megromlása, érzelmi károsodás, ingerszegény környezet, szeretethiány, rideg bánásmód, elhanyagolás, agresszív, túl szigorú vagy éppen túlságosan engedékeny, következtelen nevelés, túl ambíciózus nevelés...). A közismert okok mellett valószínűleg óriási szerepet játszik még:

- a család és a házasság megváltozott tartalma,
- a válások számának növekedése,
- a „rohanó”, anyagias központú életvitel,
- az időhiány,
- a lakáshoz jutás érdekében vállalt ún. OTP-gyermekek — sokszor nem igazán kívánt gyermekek — születése.

A gyerekek többsége 3 éves korban kerül óvodába: családból vagy bölcsődéből érkeznek. Az óvodai együttélés során hamarosan jelentkeznek a problémák is, melyre az óvónők egyéni érzékenységük, képzettségük szerint figyelnek fel. Elsősorban a nyílt agresszív megnyilvánulások szembetűnőek, pedig a problémás gyerek fogalomkörbe sokféle árnyalat tartozik: túlérzékenység, indulatkitörés, beszédhiba, hányás, a mozgás-cselekvés zavarai, kényszermozgások, a figyelemkoncentráció gyengesége, dac, összeférhetetlenség, féltékenység, kiegyensúlyozatlanság, kapcsolatnélküliség, hasmenés, székrekedés, és még sok minden.

A személyes ráérzésnek, odafigyelésnek nagy szerepe van a megismerésben. Ennek első feltétele, hogy az óvónő a „gyerekre hangolt” legyen, jó empátiával rendelkezzen, át tudja venni azokat a jelzéseket, amelyeket a fejlődésben megzavart, gátolt, szorongó vagy agresszív gyermek küld környezetének. Az óvodában kiváló lehetőség nyílik a gyerekek megismerésére, hiszen „testközelben” élünk velük. A tevékenységi kör is széles körű: nem csupán az értelem fejlesztése dominál, hanem az együtt játszás, együtt dolgozás, beszélgetés, közös séta, étkezés és az együttesen átélt különböző élmények, ünneplések is meghatározó szerepet töltenek be. A mindennapi élet során sok-sok lehetőség adódik, hogy az óvónő egyénenként is megismerje a gyerekeket, és tudatos személyiségfejlesztő tevékenységet folytasson.

Ebben az életkorban a gyermek legfontosabb tevékenysége a játék, amely egyben önkifejezésének is eszköze. A játék — főleg a szerepjáték — spontaneitása során a gyermek megmutatja igazi érzelmeit, szorongásait, környezetéhez, a családi miliőhöz vagy az óvodához fűződő érzelmi viszonyait, megtudhatjuk, milyen helyet foglal el a családban, és milyen a családtagok kapcsolata. Mindez a családról készült rajzokból is kitűnően lemérhető, hiszen a gyerekek rajzai remekül kifejezik lelkiállapotukat (arány, vonalvezetés, színhasználat és színezés). A gyermek feldolgozza élményeit, „kiéli magát”, felfigyelhetünk a játékba rejtett vágyára, az őt ért öröme, sérelemre, kellemetlen élményre, vagyis a probléma okára.

Pl.: A nagycsoportos Tamás családról készült rajza megdöbbenő képet mutatott. 3 emberfigurát rajzolt fekete ceruzával. A legkisebb — alig látható — ő maga, az apa és az anya tőle jóval magasabb, és őket szinte a felismerhetetlenségig összefirkálta fekete ceruzával. Tamás problémás kisfiú: túlságosan lassú, figyelmetlen, időnként agresszív, labilis idegrendszerű.

A családlátogatáson, fogadóórákon és a kisfiúval folytatott beszélgetések során kiderült, a szülők agresszív emberek, akik nincsenek tisztában az életkori sajátosságokkal, elvárásokkal, túlságosan magas követelményszintet állítottak fel. Ugyanakkor ők a szidalmazáson, megszegyenítésen, utasításon kívül semmit nem tesznek, az óvodától várják, hogy „megnevelje” gyermeküket.

Havonta behívtam őket a fogadóórámra, rengeteget beszélgettünk. Ennek következtében most már ezek a szülők szeretnék elmélyíteni a kapcsolatot fiukkal, rendszeresen érdeklődnek az óvodában is, a szülői értekezletre mindig eljönnek — mégis sok gondot okoznak merevségükkel, beidegzett rossz nevelési módszerükkel és eszközükkel. Az eredmény éppen ezért nem különösebben látványos, de minimális változás már érezhető a gyerek és a szülők részéről egyaránt.

A személyiség megismeréséhez lényeges megfigyelési szempont:

- milyen a gyermek játékban való elmélyülése,
- a játékszerekkel való bánásmódja,
- a játékeredmény milyen érzelmi állapotot fejez ki.

Nehezebb a helyzet, ha a gyermek annyira visszahúzódó, hogy nem akar, vagy nem is tud se játszani, se beszélni. Ilyenkor mi, óvónők is kezdeményezhetünk valami érdekes játékot, amibe tudatosan és tapintatosan bevonjuk a gyereket — játék közben a beszélgetés is könnyebb. A játék diagnosztikai és terápiás célokra egyaránt alkalmas a meséhez hasonlóan.

Pl.: Dani zárkózott, szótlan, túlérzékeny kisfiúként kezdte a nagycsoportot. Betegsége miatt sokat hiányzott, szinte csak vendégeskedett nálunk. Reggelenként sírva érkezett, leült egy székre, elutasította az óvónő és társai közeledését, nem reagált semmire, passzív szemlélődő maradt csupán.

Az egyik reggel Dani ismét zokogva érkezett betegsége után. Szeretettel fogadtuk, örültünk, hogy újra köztünk van — a gyerekek rajzzal kedveskedtek neki, beszámoltunk közös élményeinkről (séta, mozi, színházi előadás). Abbahagyta a sírást, és érdeklődéssel figyelt. A babakonyhában 4 kislány tevékenykedett, sütött-főzött. Mikor elkészültek, engem is meghívtak ebédre. Javasoltam, hogy az éppen nálam vendégeskedő rokon kisfiút, Danit is hívják meg. Boldogan beleegyeztek, sűrögtek-forogtak körülöttünk, Dani pedig önfeláldozóan „evett”. Másnap a szőnyegen építkező fiúkhoz invitáltam Danit. Először autóval szállította az építőanyagot, majd a tényleges építkezésben is részt vett — de még nem kommunikált, pedig szemmel láthatólag jól érezte magát. Minden napra kitaláltunk számára valami érdekes játékot. A bábozásnál eleinte néma szerepet vállalt, később már utánozta az állatszereplő hangját, úgy mozgatta a bábót. Megdicsértem. Zavarát nem tudta leplezni, de örömét sem, félszegen mosolygott. Napok múlva a bábozás során már feloldódott, és hamarosan a mindennapi élet során is egyre közlékenyebbé vált.

A szülőkkel is szinte mindennapos a kapcsolat. A reggeli érkezések és a délutáni hazamenések szintén jó alkalmak a megismerésnek. Le lehet mérni a gyermekek reakcióit, de a szülők nevelési megnyilvánulásairól is remek miniatűr képet kapunk. A figyelmes óvónő észreveszi a gyermek megváltozott viselkedését, azt, ha az anya vagy apa érkezésekor a gyermek szorongóvá vagy éppen szertelenné válik. Meglátja, hogy a szülő részéről hogyan nyilvánul meg a gondoskodás: a gyerek szájába dugott csokoládéval vagy érdeklődő, őszinte, kedves szavak formájában. Ezek, valamint a

családlátogatás, fogadóóra, szülői értekezlet, a gyermek anamnézisének feltárása jó alkalmak lehetnek a megismerésnek.

Az óvónőnek folyamatosan kell figyelnie a gyermeket, keresni reakcióinak motívumait. Feltétlenül ismernie kell a család szociális hátterét — nem csupán az anyagi lehetőségeket, hanem az otthoni nevelési módszereket, elvárásokat is.

Pl.: A nagycsoportos Laci életvidám, tüneményes kisfiú, pozitív értelemben vezető egyéniség. Sok barátja van, minden téren ügyes, fogékony, barátságos. De menyire megváltozott délutánonként az anya érkezésekor! Az éppen nála lévő játékszett szétdobálta, a szőnyegen építők építményét kacagva szétrúgta, majd az anyukájához rohant. „Mit hoztál?” — kérdezte köszönésképpen, és már dobálta is ki táskája tartalmát. Mindig előkerült valami: banán, csoki, rágógumi, könyv... Egyszer maradt el az ajándék — hisztizett, majd összerugdosta az anyát. Az anya szava mit sem ért, az óvónőre sem hallgatott igazán, fékezhetetlenné vált. Az anyuka kedves, nyílt ember. Laci késői egyke gyerek, a „beteljesedett álom”.

Ezekkel a szülőkkel öröm volt beszélgetni, őszintén feltárták gondjaikat, nevelési tanácsot kértek és kaptak, amit igyekeztek maximálisan megvalósítani. Az eredmény látványosan és robbanásszerűen következett be. A kényeztetés, bálványozás helyett következetes, szeretetteljes légkört teremtettek, és leszoktak a hiábavaló ajándékozásról is. Laci már nemcsak az óvodában, hanem a szüleivel szemben is megbízható, kedves gyerek.

Csak az óvónő—gyermek és az óvoda—család jó kapcsolata révén érhetjük el a gyermekek magatartásának kedvező változását. Az óvónő—gyermek jó viszonya kettős kapcsolat, melyet erősen befolyásol a családi nevelés, de az óvónő hivatástudatától, szakmai felkészültségétől is függ, hogy ez a viszony pozitív vagy negatív irányba alakul-e. Ha az óvónő szívvel-lélekkel részt vesz a csoport életében, demokratikus vezetési stílust alkalmaz, minden gyermeket megismer egyénileg, felhasznál minden lehetőséget a kötetlen beszélgetésre, szeretettel bánik csoportja minden egyes tagjával, akkor a gyermekek is bizalommal fordulnak felé és pozitív, követendő példa lesz előttük. Ilyen esetben minden feltétel adott a jó közösségi élet kialakítására. Ha az óvodában van értelmesen, szeretettel fegyelmezett csoportélet, az a leghatásosabb ellenszere is egyben az egyes gyermekek kirívó magatartásának. A jó közösségi élet — a nem kifejezetten kóros esetekben, ahol a gyermek esetleg pszichológiai kezelésre szorul — feloldja és kompenzálja a máshol kapott sérelmek személyiségtorzító hatását. Az érzelmi biztonság, a közösségi élmény következtében megindul a többiekkel eddig szembenálló, vagy éppen nem kommunikáló, visszahúzódó egyéniség egészségesebb irányba való áttekélődése is.

Természetesen megkönnyíti a helyzetet, ha az óvoda—család kapcsolata ideális, kölcsönös — ekkor többnyire közös erővel megoldódnak a problémák, és talán az eredmény, a siker is korábban következik be.

Minden nehézség ellenére hiszem és magaménak érzem *József Attila* szép gondolatát:

„Mert mi teremtünk szép, okos leányt
és bátor, értelmes fiút,
ki őriz belőlünk egy foszlányt,
mint Nap fényéből a Tejút.”